

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора економічних наук, професора Лісогор Лариси Сергіївни
на дисертаційну роботу Лаптева В'ячеслава Ігоровича
на тему «Методологія проблемно-орієнтованого розвитку людських
ресурсів», представленої на здобуття наукового ступеня доктора економічних
наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна
економіка і політика

1. Актуальність дисертаційної роботи та її зв'язок з науковими програмами, планами та темами

В умовах глобалізації світового економічного простору рівень соціально-економічного розвитку країни значною мірою залежить від ефективності реалізації людського потенціалу в межах держави, регіону або окремого підприємства, організації або установи. Зміна вектору переходу економіки України від ресурсної до креативної моделі обумовлює необхідність посилення ролі людського чинника як головного ресурсу інноваційно орієнтованого розвитку. Саме людина з набором унікальним знань, умінь та навичок, які може та прагне застосовувати для створення інтелектуального продукту, конкурентоздатного на мікро-, мезо-, макро- та мега рівнях, здатна забезпечити конкурентні переваги нересурсного типу. У зв'язку з цим, особливої важливості набуває процес розвитку людських ресурсів, який для досягнення максимального ефекту має охоплювати рівні підприємства, регіону та країни у цілому.

Однак трансформаційні зміни, характерні для сучасного етапу суспільно-економічного розвитку України, призводять до зростання масштабів зовнішньої трудової міграції, збереження невисокого рівня якості життя населення, збільшення дисбалансу між розвитком сфери освіти та ринку праці. Це обумовлює необхідність застосування проблемно-орієнтованого підходу до розвитку людських ресурсів, який орієнтується на вирішення пріоритетних проблем і базується на швидкому прийнятті рішень під впливом множини мінливих зовнішніх та внутрішніх чинників. Виходячи з вищезазначеного, дисертаційна робота Лаптева В. І. «Методологія проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів», присвячена дослідженню

методології, принципів та моделі проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів, відзначається актуальністю та відповідає потребам сучасності.

Відповідно до обраної мети, у дисертації поставлені і вирішені наступні завдання: систематизовано еволюцію наукових підходів до розвитку людських ресурсів; узагальнено понятійний апарат проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів; розроблено методичний підхід до ідентифікації демографічних та соціально-економічних проблем їх розвитку; систематизоване нормативно-правове та інституційне забезпечення проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів; уточнено типологізацію проблем розвитку людських ресурсів; розкрито сутність та проаналізовано складові системи, чинники проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів; обґрунтовано методологію, систематизовано принципи та розроблено методологічний підхід до оцінювання рівня проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів на трьох економічних рівнях; побудовано механізм та сформовано імітаційну модель проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів; обґрунтовано методичний підхід до вибору пріоритетних напрямів та послідовність вибору інструментів проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів.

Дисертаційна роботи виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, Національної металургійної академії України та Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України за темами: «Вплив діяльності домогосподарств на формування безпеки людського розвитку» (номер державної реєстрації 0117U000986); «Методологія управління підприємствами різних організаційно-правових форм та форм власності» (номер державної реєстрації 0107U001146); «Теоретичні аспекти дерегулювання економіки України та її регіонів в умовах вступу країни до інтеграційних об'єднань» (номер державної реєстрації 0114U001542); «Забезпечення економічної безпеки України в контексті інтегрування в ЄС» (номер державної реєстрації 0114U004556); «Механізм державної підтримки реконструкції промисловості України» (номер державної реєстрації 0117U003219); «Стратегування економічної політики для України» (номер державної реєстрації 0116U006999).

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Аналіз змісту дисертаційної роботи та автореферату, опублікованих наукових праць дисертанта свідчить, що основні наукові положення, які формують зміст роботи та визначають наукову новизну дисертації, підтверджують обґрунтованість наукових результатів, отриманих в результаті самостійного авторського наукового дослідження.

Дисертантом здійснено ґрунтовне дослідження наукових праць і публікацій вітчизняних і закордонних вчених і фахівців щодо сутності поняття «людські ресурси» (с. 37-54), «розвиток» (с. 77-83), «проблема» (с. 227-234) та інших у рамках понятійного апарату проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів; еволюції теорії, шкіл та концепцій стосовно розвитку людських ресурсів (с. 55-76); підходів до розвитку людських ресурсів (с. 87-101), аналіз нормативно-правового (с. 130-145) та інституційного забезпечення (с. 146-156) розвитку людських ресурсів. Це дало змогу дисертанту обґрунтувати необхідність розробки теоретико-методологічного забезпечення проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів.

Дисертантом аргументовано сформульовані основні гіпотези концепції проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 282-283), а запропоновані положення даної концепції (с. 283-286) базуються на критичній оцінці теоретичного та емпіричного матеріалу, а також нормативно-правової бази з питань розвитку людських ресурсів.

Коректний вибір показників та критеріїв оцінювання проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів, використання достовірних вихідних даних, отриманих у результаті власних теоретичних та емпіричних досліджень дисертанта, обумовлює високий рівень обґрунтованості наукових положень та рекомендацій.

3. Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, їх новизна

Достовірність основних результатів, отриманих у дисертаційній роботі, забезпечується:

по-перше, використанням у процесі дослідження актуальних даних Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного

розвитку і торгівлі України, Державної служби статистики України, Державної служби зайнятості України, Державної міграційної служби України, аналітичної інформації міжнародних і вітчизняних статистичних структур, рейтингових агентств, матеріалів науково-практичних конференцій, форумів;

по-друге, застосуванням сукупності ретельно підібраних апробованих наукових методів дослідження, серед яких: аналіз і синтез, наукова абстракція, логічний, абстрактно-логічний, компаративний аналіз, класифікації, контент-аналіз, морфологічний аналіз, метод аналізу ієрархій, експертного опитування, гіпотетико-дедуктивний метод, метод апріорного ранжування, кореляційний та кластерний аналіз, лінійної згортки, імітаційне моделювання та сценарний підхід, системний, комплексний підхід тощо;

по-третє, впровадженням отриманих науково-практичних результатів у діяльність окремих установ на державному, регіональному та локальному рівнях, що підтверджується відповідними актами і довідками про впровадження та використання отриманих у роботі результатів;

по-четверте, апробацією нових наукових результатів на 23 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Мета дослідження обумовила постановку та вирішення сукупності наукових задач, пов'язаних з розробленням теоретико-методологічного, методичного забезпечення та практичних рекомендацій щодо проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів з урахуванням його особливостей на макро-, мезо- та мікро- рівнях, що дало змогу отримати ряд наукових результатів.

Серед найбільш важливих наукових результатів першого розділу дисертаційної роботи «Теоретичні та методологічні основи розвитку людських ресурсів», які відрізняють дану роботу від інших, доцільно визначити наступні:

здійснення еволюційного аналізу понять і наукових підходів, пов'язаних з категорією «людські ресурси» (с. 37-52), що дало змогу визначити ключові складові даного поняття та його відмінності від «трудова ресурсів», «людського капіталу», «персоналу» тощо;

узагальнення парадигми та теорій, які визначають роль та місце людських ресурсів в економічній науці (с. 54-72), що підтвердило актуальність збалансованого розвитку людських ресурсів;

систематизацію понятійного апарату проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 74-101), що дало змогу сформулювати поняття: «розвиток

людських ресурсів», «проблемно-орієнтований розвиток людських ресурсів», «система проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів»;

ідентифікацію основних демографічних та соціально-економічних проблем розвитку людських ресурсів (с. 102-112). Це підтвердило наявність проблем, які залежать від рівня розвитку людських ресурсів на усіх економічних рівнях. Водночас, виявлення проблем дало змогу визначити пріоритетні заходи проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів, реалізація яких сприятиме підвищенню рівня соціально-економічного розвитку країни у цілому.

Другий розділ «Стан та тенденції розвитку людських ресурсів в Україні та країнах ЄС» містить такі наукові результати:

систематизовано нормативно-правове (с. 117-134) та інституційне забезпечення (с. 136-151) проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів в Україні. Аналіз законодавчого забезпечення розвитку людських ресурсів в Україні дозволив класифікувати їх за напрямом, рівнем дії та за функціональною спрямованістю. У свою чергу, це дало змогу визначити законодавчі та нормативно-правові акти, які регулюють розвиток людських ресурсів на макрорівні та обґрунтувати їх вплив на даний процес на мезо- та мікрорівнях;

розроблено методичний підхід до ідентифікації світових і вітчизняних демографічних та соціально-економічних проблем розвитку людських ресурсів в Україні на макро-, мезо- та мікрорівнях (с. 152-187) та у країнах ЄС (с. 189-212). Побудовано когнітивну карту, що відображає спектр проблем розвитку людських ресурсів на трьох економічних рівнях (с.185), а також здійснено їх систематизацію за основними групами. Це створило підґрунтя для визначення їх взаємозалежності, виявлення первинних і похідних проблем розвитку людських ресурсів, що сприятиме розробленню комплексу заходів, спрямованих на забезпечення їх ефективної реалізації (с. 185-188).

У межах третього розділу «Концептуальні положення проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів» на особливу увагу заслуговують наступні положення наукової новизни:

уточнення змісту поняття «проблема у розвитку людських ресурсів» та її складових (с. 221-231);

здійснення ієрархічно-функціональної типологізації проблем розвитку людських ресурсів (с. 231-235), що дало змогу засвідчити існування залежності між часом розповсюдження та вирішення проблеми, а також ієрархією проблем;

обґрунтування сутності та складових системи проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 233-242);

удосконалення класифікації та визначення пріоритетних чинників проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 247-254), які є теоретичним підґрунтям для визначення дієвого інструментарію та напрямів вирішення проблем, пов'язаних з розвитком людських ресурсів;

систематизація принципів проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 262-267).

В результаті дослідження, здійсненого у четвертому розділі дисертації «Методологічне забезпечення проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів», отримано ряд наукових результатів, зокрема:

обґрунтовано методологію проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 284-297) на основі авторської концепції, що передбачає визначення послідовності етапів оцінки рівня проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів на базі використання обґрунтованих складових та компонент оцінки на макро-; мезо-; макрорівні;

розроблено методологічний підхід до оцінювання рівня проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів на макро; мезо- та мікроекономічному рівнях (с. 305-310), у межах якого обґрунтовано та здійснено інтегральне оцінювання проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів за складовими (умови розвитку та результати розвитку) та компонентами (демографічна; освітньо-навчальна; мотиваційна; мобільна та результуюча) (с. 315-348).

У п'ятому розділі «Методичне забезпечення проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів» представлено отримані в результаті наукового дослідження наступні пункти новизни:

побудовано механізм проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 367-372), який враховує три ієрархічні та взаємопов'язані рівні, на яких і здійснюється процес розвитку (макро-, мезо- та мікро); а також визначено принципи побудови; інструменти реалізації, а також проблеми, які впливають на прийняття рішення стосовно розвитку людських ресурсів;

здійснено імітаційне моделювання реалізації сценаріїв проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів, що дало змогу визначити найбільш дієві інструменти стимулювання розвитку людських ресурсів (с.386-399);

обґрунтовано методичний підхід до вибору напрямів проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів, що передбачає можливість

застосування трирівневого підходу до обґрунтування інструментарію розвитку людських ресурсів та базується на когнітивній карті причинно-наслідкових зв'язків розвитку людських ресурсів (с. 400-421);

розроблено методичний підхід до вибору інструментів проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів на трьох економічних рівнях (с. 352-362).

4. Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях

За темою дисертації опубліковано 55 наукових праць, у яких викладено основні наукові положення результати дослідження. До числа опублікованих праць входять: 1 одноосібна монографія; 2 розділи у колективних монографіях; 29 наукових статей, з них – 11 у наукових фахових виданнях України, 18 статей у виданнях іноземних держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз; 23 публікації за матеріалами конференцій.

Загальний обсяг публікацій становить 60,79 ум.-друк. арк., з них особисто автору належить 37,18 ум.-друк. арк. Особистий внесок здобувача у роботах, які опубліковано у співавторстві, відзначений у списку наукових праць, наведеному в авторефераті. Обсяг та зміст публікацій відповідає вимогам, встановленим МОН, усі положення наукової новизни, що виносяться на захист, представлені у публікаціях.

5. Теоретична цінність та практична значущість наукових результатів

Теоретико-методологічне значення проведеного дослідження полягає у здійсненні обґрунтування теоретичних положень і методологічного забезпечення проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів на основі реалізації отриманих результатів дослідження. Обґрунтовані у дисертації положення наукової новизни розширюють теоретичний базис забезпечення розвитку людських ресурсів за рахунок удосконалення методологічного апарату та розроблення концептуальних положень, що є значним внеском у розвиток економічної теорії.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження «Методологія проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів»

Лаптева В. І. полягає в обґрунтуванні методичного забезпечення і розробленні практичних рекомендацій, що відрізняються логічністю побудови, структурованістю і конкретністю. Основними з них є:

методологічний підхід до трирівневого оцінювання рівня проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 305-310);

методичний підхід до ідентифікації проблем розвитку людських ресурсів на макро-, мезо-, та мікрорівнях (с. 185-192);

методичний підхід до вибору пріоритетних напрямів проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 352-362);

послідовність та зміст етапів побудови моделі проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 386-399).

Практичне значення отриманих результатів підтверджується їх впровадженням на мікро-, мезо- та макрорівнях в діяльність наступних установ та організацій: ДП «Харківське конструкторське бюро з двигунобудування» (довідка № 624/15-63 від 17.09.2018 р.); ДП «Завод імені В.О. Малишева» (довідка № 92/46 від 27.08.2018 р.); Харківської обласної спілки «Молодіжні Ініціативи» (довідка № 2008/18 від 20.08.2018 р.); Об'єднання промисловців і підприємців Харківської області – Регіональне відділення Всеукраїнської громадської організації «Український союз промисловців і підприємців» (довідка № 119/1/2 від 04.07.2018 р.); Департаменту соціального захисту населення Харківської обласної державної адміністрації (довідка № 01-40/05-8448 від 22.06.2018 р.); Виконавчого комітету Харківської міської ради Харківської області (довідка № 08-12/4327/2-18 від 09.11.2018 р.); Комітету Верховної Ради України з питань промислової політики та підприємництва (довідка № 04-30/14-1010/282722 від 08.12.2017 р.); Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (довідка № 47/05-18 від 28.05.2018 р.).

6. Відповідність дисертації та автореферату встановленим вимогам

Структура дисертаційної роботи, яка відзначається логічністю побудови, відповідністю визначеній меті та виконанням поставлених завдань, є традиційною: включає вступ, п'ять розділів, висновки, список використаних джерел, додатки. Дисертаційну роботу викладено українською мовою, з дотриманням логічної послідовності подання матеріалу. Обсяг, структура,

оформлення та стилістичне викладення матеріалу дисертаційного дослідження відповідають встановленим Міністерством освіти і науки України вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Анотування ідентично відображає зміст дисертації та основні положення наукової новизни. Наукові положення, висновки та рекомендації, представлені на захист, не містять наукових результатів, викладених у кандидатській дисертації.

7. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

1. Розроблена дисертантом та запропонована для впровадження двокритеріальна матриця нормативно-правового забезпечення розвитку людських ресурсів (табл 2.1, с. 132-134) дає змогу оцінити щільність правового поля досліджуваної проблеми. Однак можливості її подальшого використання у системі проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів потребують більш чіткої деталізації напрямів її подальшого використання.

2. Логічністю відзначається підхід дисертанта до розроблення методологічного підходу щодо оцінювання тенденцій розвитку людських ресурсів, що відображає алгоритм виявлення не тільки позитивних тенденцій, але й існуючих проблем (визначення причин появи проблем; рівня їх ієрархії, чинників впливу на трьох рівнях) та напрямів їх вирішення (рис. 2.4, с. 153-154). Водночас, на наш погляд, під час захисту дисертанту слід більш детально обґрунтувати, до якої стадії оцінювання тенденцій розвитку людських ресурсів відноситься етап визначення ризиків, які можуть виникати у виявленні проблем.

3. До переліку основних чинників, що впливають на розвиток людських ресурсів на макрорівні, цілком справедливо віднесені державні витрати на освіту і навчання (табл. 3.4, с. 252-253). Разом з тим, існує вірогідність коливань інтенсивності та напрямів впливу цього чиннику залежно від зміни ефективності цих витрат. Так, збільшення державного фінансування освіти може бути спрямовано на відповідне зростання обсягів державного замовлення за тими спеціальностями, потреба в яких скорочується внаслідок зміни структури економіки на внутрішньому ринку; водночас фахівці, які отримали за державний кошт такі спеціальності, можуть мігрувати та працевлаштовуватися за кордоном. Цілком зрозуміло, що збільшення таких

витрат не впливатиме позитивно на динаміку макроекономічного розвитку країни у перспективі.

4. При обґрунтуванні впливу чинників на проблемно-орієнтований розвиток людських ресурсів методом аналізу ієрархій дисертантом було використано економічні, соціально-психологічні, інституційно-правові, технічні, організаційні, мотиваційні та демографічні чинники (рис. 3.6, с. 254). На наш погляд, потребує більш детального обґрунтування вибір цього переліку чинників; зокрема, доцільно було б розширити перелік цих чинників за рахунок, наприклад, політичних і технологічних.

5. У схемі послідовності етапів аналізу проблем формування системи проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (рис. 4.2, с. 289) недостатньо чітко виокремлено алгоритм переходу від першого до другого етапу. Виходячи з представленої схеми, у випадку наявності наукових підходів до вирішення проблем розвитку людських ресурсів, перехід до подальших етапів не здійснюється, що уявляється дискусійним.

6. Здійснюючи інтегральне оцінювання проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів на трьох рівнях (за складовими та компонентами), дисертант, на нашу думку, занадто деталізовано підійшов до висвітлення отриманих результатів (с. 315-348). Разом з тим, доцільно було б представити результати оцінювання констатаційного характеру у більш структурованому вигляді, здійснивши їх групування за найбільш важливими результируючими ознаками.

7. Заслуговує на увагу розроблена дисертантом когнітивна карта проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 390), а також імітаційна модель реалізації сценаріїв проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 396), що відображає взаємозв'язок структурних елементів. Водночас недостатньо чітко аргументовано доцільність та можливість використання цих двох інструментів у дослідженні.

Однак необхідно відзначити, що зазначені зауваження не носять принципового характеру, та, відповідно, не зменшують беззаперечної наукової і практичної цінності представленого дослідження. Деякі зауваження мають дискусійний характер, потребують більш детального висвітлення під час захисту, та не впливають на позитивну оцінку представленої дисертації.

8. Загальний висновок

Дисертаційна робота Лаптева В'ячеслава Ігоровича на тему «Методологія проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів» присвячена дослідженню актуальних наукових проблем, є самостійною логічно-завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій вирішено складну науково-практичну проблему з розроблення теоретико-методологічного та методичного забезпечення проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів. Дисертаційна робота має теоретичну цінність та практичну значущість; за якістю теоретичних, методичних та практичних розробок, достовірністю та обґрунтованістю висновків відповідає паспорту спеціальності 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Автореферат дисертації розкриває основні її положення та висновки, є ідентичним дисертаційній роботі за структурою та змістом, та не містить інформації, відсутньої у дисертаційному дослідженні.

За змістом, структурою, оформленням, актуальністю та науковою новизною подана до захисту дисертаційна робота «Методологія проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів» відповідає вимогам, які ставляться до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук, зокрема, п.п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. На підставі здійсненого аналізу можна зробити висновок, що автор дисертації – Лаптев В'ячеслав Ігорович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

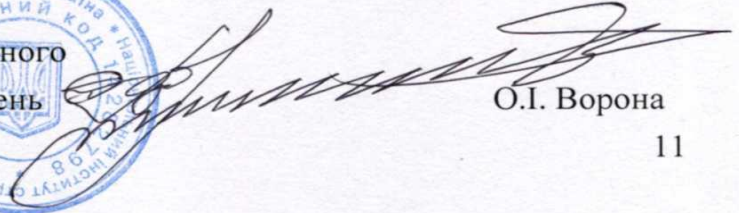
Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
соціальної політики Національного
інституту стратегічних досліджень

Л.С. Лісогор

Підпис Лісогор Л.С. завіряю
Заступник директора Національного
інституту стратегічних досліджень

О.І. Ворона